

Ossuarium Jakuba, brata Jezusa. Odkrycie, które podzieliło uczonych, red. Z.J. Kapera, seria: „Biblioteka Zwojów” Tłó Nowego Testamentu, t. XII, The Enigma Press, Kraków – Mogilany 2003, ss.164

W połowie 2002 roku świat archeologów obiegła wieść, spopularyzowana przez artykuł Andre Lemaire’a, o odnalezieniu ossuarium brata Jezusa, pierwszego biskupa Jerozolimy. Napis na artefakcie głósi: „Jakub syn, Józefa, brat Jezusa” Właściciel sklepu chciał

pozostać anonimowy, jednak już następnego tygodnia po ukazaniu się publikacji Lemaire'a izraelska „Haaretz” podała, że jest nim Oded Golan, inżynier z Tel Avivu. Podobno ponad trzydzieści lat temu Oded zakupił ossuarium – niewielką kamienną skrzynkę, w której złożono kości zmarłego – od handlarza antykami na Starym Mieście, jednak nie przypomina sobie jego nazwiska. O ile dobrze pamięta, znalezisko pochodzi z nekropolii Silwan w pobliżu Jerozolimy, a więc tuż obok tradycyjnego miejsca męczeństwa głowy Kościoła jerozolimskiego. A. Lemaire datuje znalezione ossuarium z bardzo dużym prawdopodobieństwem na 63 rok po Chr. i sugeruje, że w inskrypcji chodzi o Jakuba, „brata Jezusowego”, przewodzącego gminie jerozolimskiej. Oczywiście tak rewelacyjna wiadomość nie mogła pozostać bez odzewu. Rozpoczęła się burza prasowych domniemań i przypuszczeń, dyskusje w środowiskach archeologów i biblistów i naturalnie żądania, by jak najszybciej przeprowadzić wszelkie szczegółowe analizy artefaktu.

Od tamtego czasu minął już ponad rok. Dla badaczy był to wystarczający czas, by wysunąć pierwsze wnioski z przeprowadzonych analiz. Dyskusje toczone się pomiędzy naukowcami i rezultaty oficjalnych badań nad ossuarium przedstawione zostały chyba po raz pierwszy w tak całościowy i kompleksowy sposób w Polsce, co napawa radością polskie środowisko biblistów i archeologów. Nakładem The Enigma Press ukazała się książka pod redakcją Z.J. Kapery, w ramach serii „Biblioteka Zwojów. Tło Nowego Testamentu” (red. serii J. Chmiel, Z.J. Kapera, S Mędała, t. XII), pt. *Ossuarium Jakuba, brata Jezusa. Odkrycie, które podzieliło uczonych*. Publikacja jest pracą zbiorową, w której pojawiają się nazwiska nie tylko znakomitych polskich znawców tematu, ale także – co warte podkreślenia – również światowych autorytetów w dziedzinie starożytnych inskrypcji, bibliistyki i archeologii. Po krótkim słowie wprowadzającym w zagadnienia poruszane w książce i zawierającym podziękowania Redaktora (ss. 7-8), J. Ciecieląg przedstawia postać Jakuba (*Jakub Sprawiedliwy, brat Pański, jako postać historyczna*, ss. 9-37). To dosyć obszerne, przez co szczegółowe studium rozpoczyna elenchus postaci Nowego Testamentu, które noszą imię Jakuba (ojciec Judy Apostoła zwanego Tadeuszem, syn Zebedeusza i brat Jana, syn Alfeusza zwany Jakubem Młodszym i Jakub Sprawiedliwy). Najistotniejszy przekaz dotyczący postaci brata Pańskiego zawierają Ewangelie i Dzieje Apostolskie (tu zwłaszcza przekazy o tzw. soborze jerozolimskim), a następnie źródła pozabiblijne: pamiętniki Hegesipposa cytowane przez Euzebiusza z Cezarei, fragmenty u św. Hieronima i w Pseudo-klementynach, wzmianki u Flawiusza, apokryficzna *Ewangelia Tomasza* oraz *Apokryf Jakuba*, *Pierwsza Apokalipsa Jakuba*, *Druga Apokalipsa Jakuba* i *Ewangelia Egipcjan*. Autor sięga do tych pism, analizując zawarte w nich informacje o Jakubie i starając się okiem krytyka wydobyć z nich pokłady historyczne, oczyszczając je z narzutu interpretacyjnego. Badania te prowadzą Autora do wniosku, że „Jakub Sprawiedliwy był bez wątpienia jedną z kluczowych postaci pierwotnego Kościoła chrześcijańskiego, będąc jednym z jego trzech filarów” (s. 37), który gminie jerozolimskiej – jako jej biskup – nadał charakter wybitnie judeochrześcijański. Po tak wnikliwym przedstawieniu postaci Jakuba kolejny artykuł – autorstwa Z.J. Kapery – wprowadza do problematyki badań nad tzw. ossuarium Jakuba (ss. 39-51), a więc dotyka tematyki zawartej w tytule całej książki. Po prezentacji krótkiej historii odkrycia artefaktu Autor przedstawia podstawowe dane o ossuarium (miejsce pochodzenia, wymiary, inskrypcję i stan zachowania), informuje o elektryzującej interpretacji inskrypcji dokonanej przez A. Lemaire'a i – co chyba najistotniejsze –

stawia krytyczne pytania pod adresem hipotezy francuskiego archeologa: dlaczego inskrypcja znajduje się po innej stronie niż rozeta? dlaczego pokrywa arefaktu sprawia wrażenie niedokończonych? czy datacja na lata sześćdziesiąte pierwszego stulecia jest pewna? dlaczego inskrypcja różni się w dwu jej częściach? czy badania statystyczne występowania imion z inskrypcji pozwalają na jej identyfikację wskazującą na biskupa Jerozolimy? W zakończeniu swego artykułu Z.J. Kaperas sygnalizuje publikacje, które jeszcze nie ukazały się drukiem, ale są już zapowiedziane, stąd stanowiąc będą kolejne przyczynki do dalszej dyskusji. P. Flesher z Wydziału Religioznawstwa Uniwersytetu Wyoming podejmuje temat *Ekspersi a ossuarium Jakuba* (ss. 53-63). Artykuł przyjął formę sprawozdania z corocznej konferencji Towarzystwa Literatury Biblijnej, która odbyła się 22-23 listopada 2002 roku w Muzeum Narodowym w Ontario, gdzie wcześniej przewieziono (nie uniknąwszy szkód) kamienną skrzynkę. Brali w niej udział m.in. Oded Golan i A. Lemaire. Wydaje się, że konferencja przebiegała – jak wynika z relacji z dyskusji – w dość napiętej i nie pozbawionej sensacji atmosferze, a skończyła się sformułowaniem kilku ostrożnych wniosków natury ogólnej i podkreśleniem konieczności dalszych badań. Kolejna publikacja dotyczy *Grobów w dolinie Cedronu* (ss. 65-72), a jej autorem jest R. Bogacz. Pośród omawianych konstrukcji grobowych (Absaloma, Jozafata czy Zachariasza) znajduje się także grób, który tradycja chrześcijańska przypisała Jakubowi, a który wcześniej był w posiadaniu jakiejś rodziny kapłańskiej, o czym świadczy znaleziona tam inskrypcja zawierająca imię Chezira (por. 1 Krn 24,15). Wypowiedź P. Nowogórskiego dotyczy *Ossuariów żydowskich w okresie grecko-rzymskim* (ss. 73-82). Wprowadzając czytelnika w żydowski zwyczaj pierwotnego i wtórnego pochówku, Autor opisuje formę i użycie ossuariów z omawianego okresu, przedstawia sposób ich datacji, elementy dekoracyjne i najczęściej spotykane treści w inskrypcjach. W drugim artykule P. Fleshera, zatytułowanym *Obserwując ossuarium* (w spisie treści: *Patrząc na ossuarium*; ss. 83-88), autor dochodzi do wniosku, iż prawdopodobnie inskrypcja została dokonana przez dwie osoby. Sam ten fakt nie dowodzi jeszcze nieautentyczności inskrypcji, gdyż nad ossuarium mogły pracować przecież dwie, a nawet więcej osób. Problem tkwi jednak w tym, że obie części inskrypcji należy przypuszczalnie datować inaczej. R.I. Altman z Jerozolimy prezentuje końcowy raport na temat artefaktu (ss. 89-101). Podsumowując zebrane przez Autorkę w raporcie wyniki, dochodzi Ona do wniosku, że „samo ossuarium jest bez wątplenia autentyczne [... natomiast] druga część inskrypcji nosi ślady późniejszego fałszerstwa” (s. 100). Kolejny artykuł podejmuje zagadnienia związane z analizą paleograficzną samej inskrypcji (ss. 103-118). Autorem tego bogato ilustrowanego tekstu jest P. Dec. Autor przeprowadza szczegółową dyskusję na temat kształtu liter, form gramatycznych wykorzystanych w napisie i sposobów oraz charakteru pisma; ostatecznie wydaje się przyznawać autentyczność (czyli starożytność i przynależność do wskazanej epoki) inskrypcji. E. Szewc podejmuje temat *Ossuaria a Nowy Testament* (ss. 119-129). Autor ukazuje związki, jakie istnieją pomiędzy „kostnicami” (jak nazywa ossuaria) znalezionymi w różnych nekropoliach a tekstami Nowego Testamentu. Zaletą tekstu jest nie tylko rzetelne uchwycenie owych związków, ale także liczne fotografie. W trzecim z kolei, tym razem bardzo krótkim tekście P. Fleshera Autor zastanawiając się, *Czy ossuarium Jakuba ma rzeczywiście związek z Jezusem Chrystusem?* (ss. 131-133), dopuszcza możliwość, że może ono pochodzić z Galilei (nie z Jerozolimy) z II lub III wieku po Chr. M. Wróbel przeprowadza studium porównawcze inskrypcji z zapisami Nowego

Testamentu dotyczącymi Jakuba oraz z tzw. Protoewangelią Jakuba (ss. 135-140); studium doprowadza Go do poddania w wątpliwość tez A. Lemaire'a, który dane archeologiczne naciąga do „pozornie błyskotliwych i pociągających” wizji (s. 140). Ostatni z prezentowanych w książce tekstów, autorstwa Z.J. Kapery, przedstawia postać Oded Golana, kolekcjonera z Tel Awiwu (ss. 141-156). Poza opisaniem ciekawego *curriculum vitae* właściciela ossuarium zwraca uwagę jego uwikłanie w niejasną sprawę tzw. tabliczki Joasza, która pochodzić miała z IX w. przed Chr. i zawierać fragment 2 Krl 12,5-17 i 2 Krm 24,2-14. Po wnikliwych badaniach oficjalnie stwierdzono fałszerstwo tabliczki, a sam Oded Golan pozostał w pamięci członków Departamentu Starożytności w Izraelu jako człowiek zamieszany w oszustwo. Nie przesądzając ostatecznie sprawy autentyczności ossuarium, Z.J. Kapera kończy swe refleksje konstruktywnymi wnioskami natury ogólnej: że badania naukowe należy prowadzić zespołowo; że winny to być badania kompleksowe, obejmujące wiele dziedzin pokrewnych; oraz że otrzymana lekcja pokory winna przestrzegać przed formułowaniem zbyt pochopnych wniosków. Ostatnie strony książki poświęcono przedstawieniu bibliografii dotyczącej ossuarium. Pewną nowością jest fakt, że podano nie tylko pozycje książkowe i artykuły, ale również strony internetowe dotyczące prezentowanego zagadnienia. Zaslugą Z.J. Kapery jest umiejętność takiego korzystania z zasobów sieci elektronicznej, które pozwala zatrzymywać się na informacjach merytorycznie rzetelnych, pomijając natomiast wieści o posmaku sensacji. Dużą zaletą książki są także liczne (kolorowe i czarno-białe) ilustracje związane z poruszaną w poszczególnych artykułach tematyką. Godnym podkreślenia jest fakt, że książka ukazała się jako natychmiastowa niemal reakcja na ostatni raport naukowy dotyczący ossuarium, przez co stanowi zapewne jedną z pierwszych w świecie pozycji książkowych analizujących jego dane.

ks. Mariusz Rosik